

عنوان نشست: راهکارهای قرآن در خصوص معضلات نظام خانواده

شناسنامه نشست	
واحد برگزارکننده	گروه پژوهشی مطالعات بنیادین قرآن - دانشکده الهیات و معارف اسلامی
مسئول نشست:	دکتر صالح حسن زاده (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
تاریخ برگزاری نشست:	۱۳۹۶/۰۳/۰۱
اعضای هیئت علمی:	دکتر محمد شعبان پور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر علی حاجی خانی (عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس)، خانم دکتر فرزانه عظیم زاده اردبیلی (عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع))
نمایندگان دستگاه‌های اجرایی مرتبط:	حجت الاسلام آقای مهدی شیخ (نماینده مجلس شورای اسلامی)
مسئله محوری نشست:	۱. اخلاق و حقوق در خانواده ۲. مفهوم خانه داری در اسلام
سازمان‌های هدف	مجلس شورای اسلامی، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، وزارت آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات اسلامی
توصیه سیاستی:	

توضیح دقیق اهداف نشست:

جهت آشنایی با اصول قرآنی و نگرش‌های گوناگون «راهکارهای قرآن در خصوص معضلات نظام خانواده» نشست تخصصی در خصوص اخلاق و حقوق در خانواده و مدیریت در آن، همچنین آشنایی افراد خانواده با وظایف و حقوق خود در جامعه و نحوه مدیریت در خانواده و ارائه راهکارهای قرآنی - عترتی در مقابله با دیدگاه‌های آسیب زن در حوزه مفاهیم مرتبط با زنان برگزار شد. این امر محسوس بود که نقش‌های تعریف شده برای خانواده در قرآن و روایات بررسی شود و راهکارهای قرآن و روایات درباره اخلاق و حقوق در خانواده

و مدیریت در آن بازگو شود تا نگاه انسانی و منطقی قرآن و روایات نسبت به اخلاق و حقوق در خانواده و مدیریت در آن شناخته و ترویج شود.

خلاصه مباحث مطرح شده در این نشست عبارت‌اند از:

خانه با محیط‌های دیگر متفاوت است و خانواده متمایز از هر جمع دیگری است. خانه، مسکن و مأمن اهل آن است و هیچ عاملی نباید امنیت و سکونت آن را آشفته سازد. زن و مرد بیش از هر وظیفه دیگر، مسئول ایجاد و حفظ این امنیت و آرامش‌اند و هیچ کس جز آن دو توان این مهم را ندارد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز این تکلیف را از زن و مرد به طور یکسان خواسته است. به موجب ماده ۱۱۰۴ قانون اساسی، «زوجین باید در تشدید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت نمایند.» این حکم قانونی، تکلیف الهی یک خانواده مسلمان است؛ یعنی اطاعت از آن عبادت حق است و اجر اخروی دارد و ترک آن مخالفت با حکم الهی است.

اما برای ایفای این نقش مهم از سوی زن و مرد، «اخلاق» مهم‌ترین نقش را دارد. حتی قوانین حقوقی که تعیین‌کننده حد و مرزهای وظایف و حقوق زن و مرد است، در این امر تأثیر معکوس دارد.

در این رابطه، سخن از عواطف انسانی، عشق، صمیمیت و وفاداری است و حقوق برای حکومت کردن بر آن‌ها ناتوان است. در محدوده زندگی خانوادگی، تنها رعایت حقوق همدیگر، بلکه بالاتر، عشق و محبت است که می‌تواند محیط و کانون خانواده را گرم و جذاب کند.

اسلام به منظور ایجاد رشته‌های الفت در محیط خانواده و استحکام روابط اعضا آن با یکدیگر، قوانین و مقررات جامعی ارائه داده است و از ازدواج به عنوان پیمان محکم (نساء ۲۲)، تعبیر نموده و همه مسائل مادی را از هدف خود دور ساخته است تا اعضا خانواده از یک وحدت صوری و معنوی برخوردار گردیده و روابط آنان بر محور هم‌بستگی کامل بچرخد.

توصیه‌های سیاستی:

- مجموع دیدگاه‌های سخنرانان و راهکارهایی که ارائه فرموده‌اند به شرح زیر می باشد:
۱. تحقق دیدگاه اسلام درباره منزلت و کرامت خانواده و کارکردهای آن در نظام اسلامی
۱. تصویر و ترسیم الگوی خانواده متعادل و تبیین ویژگی‌های الگوی خانواده قرآنی در اسلام؛ به منظور رسیدن به این هدف، معرفی و ارائه الگو از زنان و مردان موفق جامعه، با لحاظ موفقیت آن‌ها در نقش مادری، پدری و همسری، لازم و ضروری است.
 ۲. تحکیم اصول اعتقادی خانواده و تواناسازی آن در ابعاد شناختی و اخلاقی جهت هدایت خانواده در مسیر الهی و تقویت فرهنگ اسلامی؛ تکریم و تجلیل از خانواده‌های ایثارگر انقلاب اعم از شهدا، جانبازان، اسرا و تأمین نیازهای مادی و معنوی آنان به منظور تحکیم مبانی خانوادها.
 ۳. توسعه آگاهی‌های جامعه و اعضای خانواده نسبت به اهمیت، کارکردها و تأثیر آن بر بنیان‌های شخصیت فرزندان و توسعه انسانی جوامع به عنوان عامل مهم انتقال فرهنگ و ارزش‌ها؛ تکریم بزرگداشت خانواده از طریق تخصیص ایامی از سال به خانواده و معرفی خانواده‌های نمونه؛
 ۴. ارتقای امنیت و تأمین نیازهای مادی، معنوی و مصونیت بخشی خانواده در ابعاد فرهنگی، روانی، اقتصادی و اجتماعی؛ هدایت زنان در پذیرفتن نقش‌های اجتماعی هماهنگ با نقش مادری و همسری به منظور ارج گذاری و کارآمدسازی فعالیت‌های خانوادگی؛
 ۵. تأمین نیازهای مادی، معنوی و مصونیت بخشی خانواده به منظور افزایش احساس تعلق اعضای خانواده به یکدیگر؛ ترسیم کارکردهای زیستی، تربیتی، روانی و عاطفی خانواده به عنوان مهم‌ترین بستر رشد فرهنگی جامعه از طریق رسانه‌ها و کتب درسی؛
 ۶. تأمین و ارتقای سلامت روحی، جسمی، اجتماعی زنان در مراحل مختلف زندگی و ایجاد تسهیلات مورد نیاز و ارائه خدمات مناسب در این مراحل (دوران بارداری، تغذیه، نوع کار، حضانت کودک و...)؛ بازنمایی روحیه همکاری و وفاداری متقابل زن و مرد

در زندگی مشترک و بحران‌های خانوادگی و پرهیز از ترویج روحیه مرد ستیزی و یا زن ستیزی در برنامه‌ها؛

۷. تقویت شخصیت و جایگاه واقعی زن و مرد به عنوان پدر، مادر و همسر و توجه به نقش اساسی آن‌ها در توسعه انسانی و تربیت نسل بالنده در خانواده؛ بازنمایی ضرورت توجه والدین نسبت به تخصیص زمان کافی جهت تربیت فرزندان و تأمین نیازهای عاطفی آنان و بیان پیامدهای بی توجهی به این امر؛

۸. توسعه آگاهی اعضای خانواده درخصوص ایجاد الگوی صحیح اقتصادی و تنظیم درآمدها و هزینه‌های خانواده و تأثیر آن بر اقتصاد کشور؛ آگاهی بخشی زنان درخصوص تأثیر تغذیه مناسب، ورزش و رعایت بهداشت و تأمین سلامت جسمی و نشاط روحی و برنامه‌ریزی دولت جهت تأمین آن‌ها؛ و ایجاد روحیه پس‌انداز و آینده‌نگری در خانواده بر محور قناعت و ایجاد مراکز مناسب جهت انجام فعالیت‌های تولیدی و خوداشتغالی در کنار وظایف خانه‌داری جهت کمک به اقتصاد خانواده.

۲. حمایت از تشکیل، تحکیم و تعالی نهاد خانواده و پیشگیری از تزلزل و فروپاشی آن

۱. تسهیل در امر ازدواج به عنوان پیمان الهی و تشویق جوانان به تشکیل خانواده همراه با تعدیل توقعات و کاهش تشریفات و تأثیر آن بر صیانت نفس و سلامت فرد و جامعه؛ حمایت از ایجاد تشکلهای غیردولتی و مردمی با محوریت مؤسسات و شخصیت‌های علمی و مذهبی و استفاده از مشارکت زنان در راستای حمایت از تشکیل خانواده در این تشکلهای؛ انجام فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی در امر آسان‌سازی ازدواج با رویکرد فرهنگی، با مشارکت کلیه دستگاه‌های تبلیغی و فرهنگی کشور و نمایش معایب زندگی در تجرد و تنهایی؛

۲. توسعه آگاهی‌های جوانان درخصوص نقش تناسب اعتقادی و فرهنگی زوجین در ایجاد تفاهم و تحکیم خانواده و روش‌ها و معیارهای شرعی انتخاب همسر؛ ایجاد تسهیلات لازم جهت حمایت مادی و معنوی خصوصاً از خانواده‌های جوان در دوران تحصیل و

- سربازی؛ تقویت مشارکت خانواده‌ها و اقدام در تأمین نیازهای اقتصادی و مادی زوج‌های جوان به هنگام ازدواج؛
۳. توسعه نقش سازنده، هدایتی و حمایتی والدین در امر ازدواج جوانان و حفظ تناسب فرهنگی خانواده‌ها؛ ترویج دیدگاه‌های صحیح اجتماع درخصوص تقلیل هزینه‌های ازدواج از قبیل جهیزیه سبک، مهریه متناسب و کاهش هزینه‌های جشن ازدواج و پرهیز از تحمیل هزینه‌های سنگین؛
۴. توسعه و جهت دهی نظام آموزشی با توجه به نقش‌ها و ویژگی‌های مشترک و اختصاصی زنان و مردان و توانمندسازی دختران جهت ایفای نقش مادری و همسری و پسران جهت ایفای نقش پدری و آموزش روابط حقوقی آن‌ها به یکدیگر؛
۵. توسعه آگاهی‌های زوجین نسبت به تأثیر روابط جنسی سالم در تقویت پیوندهای عاطفی، نشاط روحی و افزایش رضایتمندی آنان از زندگی و اختصاص علائق زوجیت به همسر قانونی؛ توسعه مراکز رسمی آموزشی و مشاوره خانواده قبل و بعد از ازدواج با حمایت‌های دولت؛
۶. افزایش آگاهی‌های زوجین در زمینه حقوق و تکالیف یکدیگر، احکام زناشویی و تنظیم خانواده، تلطیف روابط حقوقی توأم با حسن خلق و معاشرت تواناسازی اعضای خانواده از طریق کسب مهارت‌های لازم به منظور تأمین نیازهای اساسی خانواده از طریق نظام آموزش رسمی و فرهنگ عمومی؛
۷. اصلاح الگوی مشارکت و نقش‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی زنان متناسب با نقش‌های خانوادگی آنان با حفظ ارزش‌ها و منزلت زن؛ فرهنگ‌سازی و آموزش درخصوص گسترش فرهنگ عفاف و پای‌بندی‌های اخلاقی به منظور تحکیم بنیان خانواده و جلوگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی؛
۸. تقویت اخلاق، معنویت، محبت و صمیمیت در روابط اعضای خانواده؛ پیشگیری از مفاسد اخلاقی و اجتماعی و مبارزه قانونی با عوامل اصلی مفسده انگیز به منظور حفظ

کیان خانواده؛ ایجاد و توسعه مراکز امداد و ارشاد در کنار دادگاه‌های خانواده و تقویت آن‌ها؛

۹. اتخاذ تدابیر مناسب جهت اصلاح قوانین و ساختارهای حقوقی، اقتصادی و فرهنگی برای پیشگیری از وقوع طلاق؛ بازنمایی متناسب از نقش‌های متنوع و کارآمد زنان در ایجاد نگرش متعادل بین نقش‌ها و مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی آنان؛

۱۰. اتخاذ تدابیر مناسب جهت پیشگیری از اعمال هرگونه خشونت علیه اعضای خانواده؛ تشویق و ترغیب خانواده‌ها به داوری خویشان و ارائه مشاوره به آنان در اختلافات خانوادگی و ارائه الگوهای قضاوت بی‌طرفانه در بین زوجین؛ افزایش و تقویت مراکز مشاوره ژنتیک و بیماری‌های خطرناک و انجام آزمایش‌های پزشکی قبل از ازدواج جهت اطلاع از وضعیت جسمانی و روانی زوجین؛

۱۱. برخورد قاطعانه دستگاه انتظامی و قضایی با بزه‌کاران و عوامل اصلی جرم‌زا به عنوان تهدیدکننده استحکام خانواده؛ ارزیابی و بازنگری قوانین موجود و تدوین قوانین حمایتی لازم و اتخاذ تدابیر مناسب جهت نظارت بر حسن اجرای قوانین جهت تحکیم بنیان خانواده؛ شناساندن عوارض و پیامدهای منفی ناشی از طلاق به زوجین و تأکید بر تشکیل خانواده در مورد زنان بیوه و بی‌سرپرست؛

۳. ارتقای سطح فرهنگی و تربیتی اعضای خانواده به منظور ایفای نقش آن در سلامت و بهبود فرهنگ جامعه

۱. تبیین نگاه نظام‌مند دین در خصوص جایگاه زن در خانواده و تأکید بر ارتقای نقش زن در تربیت و فرهنگ‌سازی و استحکام و پویایی خانواده و اجتماع؛ آموزش زنان و مردان در خصوص اهمیت نقش آنان در تربیت فرزندان متناسب با مقتضیات زمان و مراحل مختلف رشد آنان؛

۲. هماهنگی و توسعه کمی و کیفی فعالیت‌ها تولیدات کلیه نهادهای فرهنگی و گروه‌های مرجع به منظور ارتقای جایگاه و نقش خانواده؛ بررسی الگوهای ارائه شده از زنان و خانواده در انواع فیلم‌های سینمایی، مطبوعات، کتب و سایر رسانه‌ها و میزان تأثیر آن‌ها

در افزایش ناهنجاری‌های فرهنگی و اخلاقی و ارائه راهکارهای مناسب جهت اطلاع گروه‌های مرجع؛

۳. توسعه تحقیقات در خصوص مسائل و مشکلات خانواده و کارکردهای آن و انعکاس یافته‌های آن به جامعه، مسئولین و برنامه‌ریزان کشور؛ بررسی و شناخت مسائل و مشکلات فرهنگی، حقوقی و اقتصادی اعضای خانواده،

۴. توسعه آگاهی‌های خانواده جهت حفظ حرمت اعضای خانواده به‌ویژه سرپرستی، نگهداری و تأمین معاش پدر و مادر ناتوان و از کار افتاده؛ بازنمایی و ریشه‌یابی صحیح و اصولی علل گسست فرهنگی بین نسل‌ها از طریق تحقیقات جامع و ملی و استفاده از یافته‌های تحقیقات به‌ویژه در تولیدات فرهنگی و هنری؛

۵. توسعه و ترویج وجوه مثبت آداب و سنن ملی و محلی در ارتباط با خانواده به منظور ارتقاء فرهنگ خانواده و جامعه؛ تبیین و احیای فرهنگ احترام به پدر و مادر و قدرشناسی و حمایت از آن‌ها همراه با حفظ کرامت سالمندان در برنامه‌های رسانه‌ها؛

۶. توسعه فرهنگ ساده زیستی، قناعت، خوداتکایی، تولید و ارائه الگوی مناسب مصرف به منظور تصحیح فرهنگ اقتصادی خانواده؛ تأمین امکانات لازم جهت بهره‌برداری بهینه از اوقات فراغت و ارتقاء فرهنگی اعضای خانواده؛

۷. کاهش تبلیغات تجاری و مصرفی رسانه‌ها به منظور جلوگیری از ترویج روحیه مصرف‌گرایی؛ تشویق زنان به استفاده بهینه از دارایی و اندوخته شخصی در چرخه اقتصادی خانواده و کشور؛

۸. همگرایی و هماهنگی در کلیه سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در موضوع خانواده به منظور بهبود وضعیت تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده

۱. اولویت دادن به خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی جامعه و توجه به مصالح آن در سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های مرتبط و مؤثر در خانواده؛ استفاده از سازوکار مناسب توسط دولت با هدف برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های مختلف در خصوص اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با خانواده؛

۲. ضرورت نگاه دینی و علمی در امر برنامه‌ریزی کلان کشور با رویکرد به امور در زنان و کارآمد ساختن خانواده؛ تعیین شاخص‌ها و ارزیابی کمی و کیفی برنامه‌های توسعه کشور و سنجش عملکرد دستگاه‌های اجرایی و پیشرفت‌ها براساس نگاه منسجم و استوار به خانواده متعادل و مطلوب؛

۴. آگاهی افراد خانواده نسبت به حقوق و وظایف یکدیگر و زدودن نگرش‌های غلط جامعه
۱. توسعه مشارکت اعضاء خانواده در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری، تعاون و همکاری اعضای خانواده؛ اصلاح کتب درسی، متون آموزشی و تولیدات فرهنگ عمومی در جهت آموزش آداب و اخلاق اسلامی و تبیین وظایف و حقوق اعضای خانواده نسبت به یکدیگر؛

۲. توسعه آگاهی‌های عمومی نسبت به الزامات شرایط اجتماعی و نقش‌های اعضای خانواده و انعطاف آنان نسبت به انتظارات متقابل در جهت تحکیم خانواده؛ ترسیم آثار منفی ناشی از عدم آشنایی اعضای خانواده نسبت به حقوق و وظایف خانوادگی و اجتماعی یکدیگر و تأثیر آن در ناکارایی و تزلزل خانواده؛

۳. ارتقاء آگاهی و اصلاح نگرش جامعه و خانواده درخصوص حقوق و مسئولیت‌های زنان در خانواده؛ انتقال فرهنگ کار، ابتکار و مسئولیت‌پذیری به فرزندان خانواده و تقبیح روحیه کاهلی و بیکاری در بین آنان؛ توجه به آثار مثبت و منفی جهانی‌شدن در امر تشکیل خانواده؛

۵. گسترش و تعمیق ارزش‌های اصیل اسلامی در خانواده برای تربیت نسل سالم، با ایمان، مسئول و مؤثر در رشد خود، خانواده و جامعه

۱. هدایت و ترغیب زوجین، جهت تقویت ایمان مذهبی و فرهنگ اسلامی، آشنایی با تکالیف و آداب قبل از بارداری، دوران بارداری و شیوه‌های صحیح تربیت فرزندان در مقاطع مختلف سنی آنان؛ تبیین آثار مثبت تربیت مذهبی فرزندان در پیشبرد جامعه؛

۲. توسعه آگاهی والدین به منظور تأمین حقوق فرزندان در زمینه تغذیه، سلامت جسمانی و روانی، تربیت و برخورداری آنان از رفتار عادلانه والدین؛ بازنمایی اثرات مثبت رعایت عدالت بین فرزندان و ضرورت اجتناب از هرگونه تبعیض براساس جنسیت؛
۳. کمک به والدین جهت رشد و آماده‌سازی فرزندان خود در راستای پذیرش و ایفای مسئولیت‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی خود؛ نشان دادن نمادهایی از رفتار، سلوک و روحیات مذهبی پدر و مادر و تأثیر آن در تربیت و انتقال مفاهیم دینی به فرزندان؛
۴. توجه جدی و تقویت نقش الگویی والدین در تربیت صحیح فرزندان. افزایش سطح آگاهی زنان و دختران نسبت به فرائض دینی و عمل به آن‌ها براساس درک عمیق، عالمانه و آگاهانه و نشان دادن آثار التزام عملی به آن با پرهیز از ارائه تصنعی اعمال عبادی؛ تقویت ارتباط خانواده با نهادهای آموزشی و پرورشی و ایجاد هماهنگی بیشتر در بین آن‌ها به منظور ایفای نقش بهتر در تربیت فرزندان.

۶. ایمن‌سازی خانواده از آسیب‌ها و بحران‌های اجتماعی و حمایت از خانواده‌های آسیب‌دیده

۱. ارتقای آگاهی اعضای خانواده نسبت به هنجارها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی و خانوادگی به منظور برخورد صحیح با مشکلات و بحران‌های زندگی؛ آموزش لازم به دختران و پسران در زمینه انتخاب همسر با در نظر گرفتن سلامتی دینی، فکری، جسمی و روانی یکدیگر به منظور پیشگیری از بروز آسیب‌های اجتماعی در زندگی؛
۲. محافظت و جلوگیری از آسیب‌پذیری خانواده، از طریق مبارزه همه‌جانبه با ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی (اعتیاد، طلاق و فرار و...) بررسی علل افزایش ناهنجاری‌های فرهنگی و اخلاقی در بین اعضای خانواده و ارائه راهکارهای مناسب جهت رفع آن؛
۳. اتخاذ تدابیر مناسب جهت حمایت از خانواده‌های آسیب‌دیده و کاهش ضایعات ناشی از بحران‌های خانوادگی و اجتماعی؛ آموزش اعضای خانواده در جهت حل منطقی مشکلات خود قبل از مراجعه به سازمان‌ها و مراجع قانونی؛

۴. تدوین قوانین حمایتی و گسترش پوشش کامل بیمه‌های اجتماعی و اقتصادی برای مردان بیکار، زنان بیوه، سالخورده، سرپرست خانوار و کودکان بی سرپرست و زنان خانه‌دار؛
۵. حمایت از زنان و کودکان در برابر هرگونه تعرض نسبت به حقوق آنان توسط اعضای خانواده و ناهنجاری‌های رفتاری؛ تأمین نیازهای مادی و معنوی خانواده‌های بی‌بضاعت و بی سرپرست به‌ویژه زنان سرپرست خانوار؛
۶. مقابله با بزه کاران اجتماعی، باندهای فساد و فحشا و متعرضان به نوامیس مردم و مروجین فرهنگ ابتذال با هدف تأمین امنیت و حفظ کیان خانواده‌ها.

مستندات قرآنی و روایی سیاست‌های یاد شده در بالا:

۱. آیات مرتبط با حسن معاشرت، تضمین تحکیم خانواده:
خداوند، رفتارها و برخوردهای صحیح انسانی در خانواده را با «حسن معاشرت» معرفی می‌کند و از مرد و زن، رعایت آن را با میزان «معروف»، یعنی رفتاری پسندیده و انسانی می‌خواهد. «وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا» (نساء: ۵)؛ «وَاعِشُوا هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (نساء: ۲۱)
خداوند، با جمله «وَاعِشُوا هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» دستور معاشرت شایسته و رفتار انسانی مناسب با زنان را صادر می‌کند.
کلمه (معروف) به معنای هر امری است که مردم در مجتمع خود آن را بشناسند، و آن را انکار نکنند، و بدان جاهل نباشند، و چون دستور به معاشرت کردن با زنان را مقید فرمود به قید (معروف) قهراً معنای امر به معاشرت با زنان معاشرتی است که در بین مأمورین به این امر یعنی مسلمانان معروف باشد.
تعبیر حسن معاشرت که به عنوان یک وظیفه برای شوهر و یک حق برای زن مطرح می‌شود و عامل تحکیم زندگی خانوادگی است، اگر به خوبی باز شود، نشان‌دهنده تمام آن اموری است که مرد در برابر زن باید انجام دهد. در «نفقه» همه نیازمندی‌های جسمی زن باید تأمین شود و در «حسن معاشرت» همه نیازمندی‌های روحی او.

در آیه ۲۱ می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَفِرُونَ»، از نشانه‌های خداوند آن است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا با آنان به آرامش برسید.

«وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً»، کلمه «مودت» تقریباً به معنای محبتی است که اثرش در مقام عمل ظاهر باشد، در نتیجه نسبت مودت به محبت نسبت خضوع است به خشوع، چون خضوع آن خشوعی را گویند که در مقام عمل اثرش هویدا شود، به خلاف خشوع که به معنای نوعی تأثر نفسانی است، که از مشاهده عظمت و کبریایی در دل پدید می‌آید.

و «رحمت»، به معنای نوعی تأثیر نفسانی است، که از مشاهده محرومیت محرومی که کمالی را ندارد، و محتاج به رفع نقص است، در دل پدید می‌آید، و صاحب دل را وادار می‌کند به اینکه در مقام برآید و او را از محرومیت نجات داده و نقصش را رفع کند. مراد از «مودت و رحمت» در آیه همان مودت و رحمت خانوادگی است، هر چند که اطلاق آیه شامل دومی نیز می‌شود.

« نکته اساسی و اخلاقی در آیات مربوط به حسن معاشرت مردان با زنان، این است که خداوند در مواقع عادی در روابط زن و مرد، اشاره‌ای به حسن معاشرت ندارد؛ بلکه در جایی که کمتر کسی به نیکی رفتار می‌کند و مراقب حکم خدایی است، مثل مرحله طلاق زن، دوران عده یا گرفتن مهریه زنان به زور و...، به تقوی و نیکی در برخورد با زنان سفارش می‌کند. (طلاق، ۱ و نساء، ۱۹)

توصیه قرآن به حسن معاشرت و نیک رفتاری در مراحل خاص مثل طلاق، حاکی از آن است که مردان با همسرانشان در موارد متعارف و بدون مشکلات به طریق اولی باید حسن معاشرت و نیک رفتاری داشته باشند.

۲. آیات مرتبط با حکومت تقوا و پاکی در میان اعضای خانواده:

در قرآن توصیه‌های مکرری به تقوا در تشکیل خانواده شده است، چنان که می‌خوانیم: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً؛ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ؛ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا (نساء: ۱)؛ ای مردم! از مخالفت

پروردگارتان پرهیزید، همان کسی که همه شما را از یک انسان آفرید، و همسر او را از جنس او خلق کرد و از آن دو، مردان و زنان فراوانی منتشر ساخت و از خدایی پرهیزید که هنگامی که چیزی از یکدیگر می‌خواهید نام او را می‌برید از قطع رابطه با خویشان خود پرهیزید، زیرا خداوند مراقب شماست.»

از این آیه در ارتباط با جامعه اسلامی دو نکته استفاده می‌شود:

(الف) اسلام در هیچ یک از حوزه‌های جامعه خود به هرج و مرج معتقد نیست بلکه همواره خواستار نظم و انضباط است در همه ابعاد فردی یا همگانی.

(ب) اسلام در تشکیلات خود از رهنمودهای آسمانی مایه می‌گیرد که در آن محدودیت‌های قومی، یا اقلیمی و یا نژادی و امثال آن وجود ندارد، زیرا این رهنمودها را باری تعالی وحی و الهام کرده است.

۳. آیات مرتبط با توجه به یکسانی در آفرینش:

همه توجه قرآن به این است که بگوید همه مردم - از زن و مرد - از یک تن آفریده شده‌اند: «الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً» - آن که شما را از یک تن بیافرید و از آن یک تن همسر او را و از آن دو، مردان و زنان بسیار پدید آورد.

قرآن اندیشه «نژادپرستی جنسی» را طرد کرده که معتقد است مرد بر زن سلطه مطلق دارد، زیرا از جنس برتر است. یا معتقد است که فرق میان مرد و زن درست مانند فرق میان انسان و حیوان است! آری قرآن این طرز فکر را مطرود دانسته و به روشنی بیان داشته که این دیوارها و موانع در میان مردم همه ساختگی است و هیچ گونه اعتباری ندارند.

۴. ۴- آیات مرتبط با باور قلبی به ارزش‌های جامعه اسلامی:

همچنان که ملاحظه کردیم، آیه «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا...» (نساء: ۱) سخن از جامعه اسلامی آغاز کرد و به طور ایجاز به بیان ارزش‌های جامعه پرداخت. ای ارزش‌ها از این قرار است:

(الف) ایمان به خدا و ارزش‌های الهی

(ب) تقوا و پروای از خدا یا پرهیزگاری به عنوان ضمانت اجرایی احکام و قوانین الهی

(ج) مساوات و یکسانی میان همه بندگان خدا از مرد و زن.

(د) ایجاد روابط حسنه در میان همدیگر.

در این میان ایمان به خدا شرط اصلی باور قلبی است؛ از این رو، است که خداوند در قرآن، شرط ازدواج با مشرکان را ایمان آن‌ها به خدا دانسته است: (بقره/۲۲۱)

۵. آیات مرتبط با وجود عشق و محبت میان اعضای خانواده:

رحمت و مهرورزیدن به همدیگر، توصیف صریح قرآن از یاران و پیروان پیامبر اسلام است: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ ۝۰۰» (سوره فتح: ۲۹)، محمد (ص) فرستاده خداست و کسانی که با او هستند در برابر کفار سرسخت و شدید، و در میان خود مهربان‌اند پیوسته آن‌ها را در حال رکوع و سجود می‌بینی در حالی که همواره فضل خدا و رضای او را می‌طلبند نشانه آن‌ها در صورتشان از اثر سجده نمایان است، این توصیف آنان در تورات و توصیف آنان در انجیل است ...

مهر و محبت اعضای خانواده به همدیگر سبب جلب رضایت و رحمت خدا می‌شود که بدیهی است چنین خانواده‌ای پایدار و سعادتمند است. البته، مهر و محبت باید به طور سنجیده و در حدود موازین الهی باشد. هرگاه عضوی از خانواده به مرحله‌ای از فساد و گمراهی برسد که راهی برای نجات او نباشد باید آن را از خانواده جدا و دیگر اعضا را از شر او محفوظ داشت؛ فاتحان این میدان، نوح (ع) و لوط (ع) هستند که همسر و فرزند خود را به سبب فساد دینی ترک گفتند. (هود: ۴۵ و ۴۶).

۶. روایات مرتبط با مشورت در خانواده:

آیات و روایات به طور کلی اهمیت مشورت در همه جا، با همه کس و همیشه را توصیه می‌کنند؛ مشورت با افراد خانواده‌کی از مصادیق بارز این آموزه کلی است. اصولاً مردمی که کارهای مهم خود را با مشورت و صلاح‌اندیشی یکدیگر انجام می‌دهند و صاحب‌نظران آن‌ها به مشورت می‌نشینند، کمتر گرفتار لغزش می‌شوند.

در اخبار اسلامی تأکید زیادی روی مشاوره شده است: «در حدیثی از پیامبر اکرم ص نقل شده که فرمود: «ما شقی عبد قطّ بمشورة و ما سعد باستغناء برأی»، هیچ کس از مشورت بدبخت نشد و از خودرایی خوشبخت نشد.

در سخنان علی ع می‌خوانیم: «من استبد برأیه هلك و من شاور الرجال شاركها فی عقولهم»، کسی که استبداد به رأی داشته باشد هلاک می‌شود و کسی که با افراد بزرگ مشورت کند در عقل آن‌ها شریک شده است.

۷. آیات مرتبط با صبر و پایداری در زندگی:

طبیعت و سرشت اولیه‌ای انسان در برابر ناملازمات بی‌تابی است، اما آموزه اسلام صبر و بردباری است.

در قرآن به صبر و بالا بردن سطح مقاومت بارها سفارش شده است: «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ؛ (بقره: ۴۵)، از صبر و نماز یاری جوید (و با استقامت و مهار هوس‌های درونی و توجه به پروردگار، نیرو بگیرید)

«وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ (عصر: ۳-۱)، به عصر سوگند، که انسان‌ها همه در زیان‌اند، مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند، و یکدیگر را به حق سفارش کرده و یکدیگر را به شکیبایی و استقامت توصیه نموده‌اند!

۸. آیات مرتبط با روحیه عفو و گذشت:

گذشت عاملی مؤثر در تقویت و حتی ایجاد دوستی‌ها است، چنان‌که خداوند می‌فرماید: «وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ؛ هرگز نیکی و بدی یکسان نیست. بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است.» (فصلت: ۳۴).

اما خود این گذشته و بزرگواری‌ها از ایمان و تقوای اعضای خانواده سرچشمه می‌گیرد. قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (حجرات: ۱۳)، ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن

آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ (این‌ها ملاک امتیاز نیست) گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است!

۹. آیات مرتبط با پرهیز از سوء ظن:

اعضای خانواده باید از سوء ظن نسبت به هم پرهیزند و اگر موضوعی ذهنشان را به خود مشغول نمود، با صراحت و صداقت آن را مطرح نمایند تا درستی یا نادرستی آن بررسی گردد. قرآن درباره اجتناب و پرهیز از برخی گمان‌ها و این‌که آن‌ها گناه‌اند، می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ» (حجرات: ۱۲)، ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از بسیاری از گمان‌ها پرهیزید، چرا که بعضی از گمان‌ها گناه است و هرگز (در کار دیگران) تجسس نکنید و هیچ‌یک از شما دیگری را غیبت نکند، آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد؟! (به یقین) همه شما از این امر کراهت دارید تقوای الهی پیشه کنید که خداوند توبه‌پذیر و مهربان است.

۱۰. آیات مرتبط با پرهیز از حسد:

حسادت یکی از آفت‌های ویران‌گر روابط خانوادگی محسوب می‌شود. چنان‌که در خانواده یعقوب (ع)، حسادت برادران یوسف (ع) بر او، موجب جدایی اعضای خانواده از همدیگر، هم به لحاظ بعد مکانی و هم بعد روحی و روانی، گردید؛ یوسف (ع) از کانون خانواده جدا شد و یعقوب (ع) سال‌ها از پسرانش دل‌رنجیده بود. «لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ؛ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ؛ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ» (یوسف: ۷-۹)، هنگامی که (برادران) گفتند: «یوسف و برادرش [بنیامین] نزد پدر، از ما محبوب‌ترند در حالی که ما گروه نیرومندی هستیم! مسلماً پدر ما، در گمراهی آشکاری است!

۱۱. آیات مرتبط با رازداری و وفاداری اعضای خانواده نسبت به یکدیگر:

وفاداری از شروط همسری و عضویت در خانواده است و رازداری هم یکی از مهم‌ترین شروط وفاداری همسر است که قرآن این آیه به زشتی افشای راز اشاره می‌کند: «وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ

إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَاكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ» (تحریم: ۳)، به خاطر بیاورید) هنگامی را که پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت، قسمتی از آن را برای او بازگو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد، گفت: «چه کسی تو را از این راز آگاه ساخت؟» فرمود: «خداوند عالم و آگاه مرا با خبر ساخت.

قرآن همسران برخی از پیامبران را که وفادار به خانواده نبوده، و رازهای آنان را آشکار می‌کردند، به عنوان کافر مورد ملامت و مذمت قرار می‌دهد:

«ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاهِلِينَ.» (تحریم: ۱۰)، خداوند برای کسانی که کافر شده‌اند به همسر نوح و همسر لوط مثل زده است، آن دو تحت سرپرستی دو بنده از بندگان صالح ما بودند، ولی به آن دو خیانت کردند و ارتباط با این دو (پیامبر) سودی به حالشان (در برابر عذاب الهی) نداشت، و به آن‌ها گفته شد: «وارد آتش شوید همراه کسانی که وارد می‌شوند!».